

TẠO TÌNH HUỐNG CÓ VẤN ĐỀ TRONG DẠY HỌC BÀI PHONG CÁCH NGÔN NGỮ NGHỆ THUẬT Ở CHƯƠNG TRÌNH NGỮ VĂN LỚP 10

Trần Hữu Phong

Trường Đại học Sư Phạm, Đại học Huế

Hà Thị Sao

Học viên Cao học, Trường Đại học Sư phạm, Đại học Huế

Tóm tắt. Trong xu thế đổi mới phương pháp dạy học theo định hướng “phát triển năng lực người học”, dạy học nêu vấn đề đóng vị trí quan trọng đặc biệt trong việc phát triển tư duy, khả năng tích cực hóa mạnh mẽ các hoạt động học tập sáng tạo của người học. Các nội dung kiến thức về phong cách ngôn ngữ nghệ thuật giúp học sinh phát triển tư duy logic, năng lực sử dụng ngôn ngữ cá nhân đúng chuẩn phong cách ngôn ngữ tiếng Việt. Như vậy, tổ chức dạy học thông qua việc tạo tình huống có vấn đề trong các giờ phong cách ngôn ngữ nghệ thuật ở chương trình Ngữ văn 10 được xem là một giải pháp hiện thực hóa mục tiêu “phát triển năng lực học sinh”.

Từ khóa: *Nghệ thuật dạy học, năng lực học sinh, văn học.*

1. ĐẶT VẤN ĐỀ

Thực tiễn dạy và học tiếng Việt ở nhà trường phổ thông cho thấy nhiều học sinh điểm số cao nhưng kiến thức xã hội, kỹ năng giao tiếp, năng lực ứng xử còn hạn chế. Các kiến thức về phong cách ngôn ngữ nghệ thuật ở Ngữ văn 10 có nội dung mang tính thực tiễn cao, song chưa được giáo viên quan tâm đổi mới để phát huy khả năng sáng tạo ở người học và khai thác ý nghĩa vốn có của môn học. Vẫn còn đó cách dạy học mang tính thụ động, một chiều, dẫn đến tình trạng kết quả điểm số thi cao nhưng kỹ năng thực tiễn, năng lực giao tiếp của học sinh thực sự còn đáng lo ngại, trong khi xã hội hiện đại cần là “*phát triển năng lực người và dạy làm người*”

Dạy học nêu vấn đề (DHNVD) được xem là một phương pháp dạy học thực sự phát huy tính tích cực của người học trong việc chiếm lĩnh tri thức, hình thành kỹ năng, kỹ xảo. Trong đó bước tạo tình huống có vấn đề giữ vai trò chủ đạo của tiến trình DHNVĐ. Tình huống có vấn đề trong tiến trình bài dạy chính là sự mâu thuẫn giữa “*cái đã biết*” và “*cái chưa biết*”, có khả năng kích thích nhu cầu học tập, phát huy tư duy sáng tạo, mở rộng kỹ năng khám phá ở người học. Chính vì vậy, tổ chức dạy học thông qua hoạt động tạo tình huống có vấn đề bằng câu hỏi, bài tập có thể là phương pháp hữu ích cho việc dạy và học của học sinh và giáo viên ở trường phổ thông hiện nay, từ đó góp phần đào tạo những con người “*linh hoạt - mềm dẻo và sáng tạo*” thích ứng với xu thế mới [5, tr.10].

2. NỘI DUNG

Đặc thù tri thức về phong cách ngôn ngữ nghệ thuật giàu tính hình tượng, tác động trực tiếp đến việc phát triển tư duy ngôn ngữ và năng lực giao tiếp của học sinh.

Với trí tò mò, thích khám phá của lứa tuổi học sinh lớp 10, những câu hỏi “tại sao” “như thế nào”... luôn đặt ra ở học sinh sự khám phá, trải nghiệm. Nội dung học tập các kiến thức về phong cách ngôn ngữ nghệ thuật (PCNNNT) luôn tồn tại các tình huống chứa đựng mâu thuẫn giữa nhu cầu nhận thức và khả năng kiến thức vốn có của học sinh. Vì vậy, trong dạy học bài PCNNNT giáo viên cần phải tạo ra các tình huống có vấn đề bằng các loại câu hỏi và bài tập sau.

Thứ nhất: Tạo tình huống có vấn đề bằng câu hỏi

- Câu hỏi nhận biết, phát hiện

Câu hỏi nhận biết, phát hiện tuy mới ở mức độ thấp nhưng là loại câu hỏi phổ biến có tác dụng lớn trong việc tìm hiểu ngữ liệu, kiến thức cơ bản để đi đến hình thành kiến thức về khái niệm, đặc trưng phong cách, đặc điểm diễn đạt của nội dung bài học.

Ví dụ:

*“Khi sao phong gấm rủ là,
Giờ sao tan tác như hoa giữa đường?
Mặt sao dày gió dạn sương,
Thân sao bướm chán ong chường bấy thân?” [2, tr.21]*
(Nguyễn Du - *Truyện Kiều*)

+ Em hãy tìm những yếu ngôn từ thể hiện giá trị thẩm mỹ của đoạn thơ trên?

+ Tác giả đã sử dụng phép tu từ gì trong đoạn thơ ấy?

Đây là loại câu hỏi góp phần định hướng quá trình phát triển tư duy của học sinh cho các hoạt động học tập tiếp theo.

- Câu hỏi vấn đáp - gợi mở

Hỏi gợi mở, tức người hỏi muốn nắm bắt ý kiến riêng của người được hỏi, đào sâu thêm thông tin, khơi gợi người học nói về những điều họ chưa biết hay còn mơ hồ. Ví dụ: “Theo em, để tạo tính hình tượng tác giả thường sử dụng những phép tu từ gì?”. “Các phép tu từ này được dùng như thế nào trong các văn bản nghệ thuật?”. Gợi mở thường là những câu hỏi không có câu trả lời cố định, mang tính chất định hướng, kích thích suy nghĩ và mở ra những trao đổi, tranh luận tích cực cho học sinh.

Vấn đáp gợi mở, còn được gọi là đàm thoại orixtic, là quá trình tương tác giữa giáo viên và người học, giữa người học với người học, được thực hiện thông qua một tình huống có vấn đề mà giáo viên đặt ra. Giáo viên đóng vai trò người tổ chức sự tìm tòi, kích thích sự khám phá kiến thức mới ở học sinh bằng những định hướng, gợi ý, khơi gợi học sinh phải giải quyết ngay vấn đề đang gay gắt, buộc học sinh phải liên tục cố gắng, tìm tòi lời giải đáp, còn học sinh tự lực phát hiện kiến thức mới. Kết thúc cuộc đàm thoại, học sinh có được kiến thức - kỹ năng mới bằng niềm vui của sự tự lực khám phá.

- Câu hỏi so sánh, đối chiếu

So sánh là đối chiếu hai sự vật, hiện tượng để thấy được nét tương đồng và khác biệt giữa hai sự vật, hiện tượng ấy.

Trong quá trình học tập có một số văn bản, bài ca dao,... cùng thể hiện nội dung thông tin, tư tưởng tình cảm, nhưng lại mang những phong cách ngôn ngữ khác nhau. Do vậy, trong dạy học giáo viên cần tạo ra những tình huống có vấn đề bằng câu hỏi so sánh đối chiếu nhằm giúp học sinh nhận diện và phân biệt được những điểm tương đồng và khác biệt.

Ví dụ: *Em hãy phân biệt sự khác nhau về mặt chức năng giữa ngôn ngữ sinh hoạt và ngôn ngữ nghệ thuật. Hay So sánh những nét đặc trưng cơ bản nhất làm nên sự khác biệt giữa phong cách ngôn ngữ sinh hoạt và phong cách ngôn ngữ nghệ thuật.*

Học sinh sẽ phân tích, phát hiện và so sánh, để từ đó hình thành kiến thức kĩ năng mới.

Như vậy, việc tạo tình huống có vấn đề bằng câu hỏi so sánh trong dạy - học bài phong cách ngôn ngữ nghệ thuật là hết sức cần thiết.

- Câu hỏi tổng hợp, khái quát vấn đề

Tổng hợp và khái quát là hai cấp độ cao nhất của hoạt động nhận thức (Bloom). Câu hỏi tổng hợp khái quát là dạng câu hỏi yêu cầu học sinh từ việc xem xét các yếu tố, các bộ phận mà rút ra những kết luận, đánh giá mang tầm khái quát về đối tượng.

Trong dạy học các bài phong cách ngôn ngữ nghệ thuật, câu hỏi tổng hợp - khái quát thường được sử dụng để yêu cầu học sinh nêu lên những nhận xét nói chung về chức năng, đặc điểm sử dụng ngôn ngữ nghệ thuật trong văn bản và trong những đặc trưng phong cách nhất định. Ví dụ: *Từ những chi tiết, hình ảnh trên em có nhận xét gì về tính hình tượng trong phong cách ngôn ngữ nghệ thuật? Hay Qua việc phân tích các nét đặc trưng về tính hình tượng, tính truyền cảm, tính cá thể hóa, hãy lí giải vì sao sự thống nhất ở ba đặc trưng cơ bản trên, làm nên phong cách ngôn ngữ nghệ thuật.*

Yêu cầu của loại câu hỏi này đặt ra tương đối khó với học sinh; khi tạo tình huống có vấn đề bằng câu hỏi tổng hợp - khái quát, giáo viên phải kết hợp với những loại câu hỏi gợi mở để kích thích nhu cầu học tập ở các em.

Thứ hai: Tạo tình huống có vấn đề bằng bài tập

Tạo tình huống có vấn đề bằng bài tập được xem như một mắt xích quan trọng trong nội dung học tập, vừa đóng vai trò quyết định trong việc củng cố, khắc sâu kiến thức lí thuyết vừa hình thành kĩ năng, kĩ xảo trong hoạt động thực hành, đồng thời góp phần phát triển năng lực giải quyết vấn đề gắn với thực tiễn cuộc sống cho người học.

Dựa vào mục tiêu dạy học, mức độ kiến thức bài học và năng lực giải quyết

vấn đề của học sinh lớp 10, chúng tôi triển khai kết hợp các dạng bài tập sau trong dạy học bài phong cách ngôn ngữ nghệ thuật theo hướng nêu vấn đề.

- Bài tập nhận diện, tái hiện

Bài tập tái hiện là để lấy lại những kiến thức, kĩ năng đã học, đồng thời góp phần khắc sâu, củng cố những kiến thức đã học trước đó để giải quyết những tình huống có vấn đề ở mức độ cao hơn.

Với tình huống bằng bài tập nhận diện thường có hai phần: phần trình bày yêu cầu và phần dẫn ngữ liệu, khi thực hành giáo viên cần hướng dẫn học sinh thực hiện các bước sao cho logic. Ví dụ: Theo em, tác giả đã sử dụng phép tu từ gì để tạo tính hình tượng trong câu thơ dưới đây:

*“Vì sao trái đất nặng ân tình
Nhắc mãi tên Người Hồ Chí Minh”*

(Tổ Hữu - Theo chân Bác)

Bài tập yêu cầu học sinh nhớ lại các phép tu từ đã học và nhận diện ra được phép tu từ hoán dụ có trong phần dẫn ngữ liệu trên. Với những yêu cầu như thế, một phần kiến thức lí thuyết về khái niệm, đặc trưng của từng phong cách sẽ được tái hiện lại và thêm một lần khắc sâu kiến thức.

- Bài tập phân tích

Tạo tình huống có vấn đề bằng bài tập phân tích trong dạy và học các kiến thức về PCNNNT cho học sinh lớp 10 là một hoạt động cần thiết. Có khả năng phát triển tư duy lôgic, nhất là tư duy phân tích tổng hợp. Do vậy, dạng bài tập yêu cầu học sinh huy động khả năng hiểu biết cao để phân tích đánh giá về các khái niệm, đặc trưng, chức năng trên nhiều bình diện khác nhau. Ngoài ra, giúp giáo viên đánh giá, phân loại năng lực học của học sinh để có biện pháp điều chỉnh phù hợp.

Quá trình dạy học bài PCNNNT ở lớp 10, chúng tôi nhận thấy việc tạo tình huống học tập bằng dạng bài tập này, giáo viên cần hướng dẫn học sinh khi phân tích phải dựa vào các thao tác như: đối chiếu, so sánh, bình giá [3, tr.149]. Ngoài ra, yêu cầu học sinh phải huy động những kiến thức từ đời sống để bình luận, so sánh giúp bài tập phân tích mang tính tổng hợp đạt hiệu quả cao. Ví dụ: Hãy phân tích và so sánh ba đoạn thơ cùng viết về “trăng” dưới đây để tìm những nét riêng thể hiện tính cá thể trong ngôn ngữ của PCNNNT.

*“Vàng trắng vắng vặc giữa trời
Đình ninh hai miệng một lời song song”*

(Nguyễn Du - Truyện Kiều)

*“Trăng nằm sóng soãi trên cành liễu
Đợi gió đông về để lả lơi”*

(Hàn Mặc Tử - Bẽn lẽn)

*“Trăng sáng, trăng xa, trăng rộng quá
Hai người nhưng chẳng bớt bơ vơ”*

(Xuân Diệu - Trăng)

Tình huống đặt ra trong bài tập này mang tính tổng hợp cao, giáo viên hướng dẫn học sinh xác định vấn đề cần giải quyết và gợi mở để học sinh tự khai thác vấn đề.

- + Hình tượng “trăng” của mỗi bài thơ có cùng thời đại không?
- + Mỗi nhà thơ có cách thể hiện hình tượng “trăng” như thế nào?
- + Cách chọn từ ngữ để tạo hình tượng “trăng” có gì đặc biệt?
- + Nhịp điệu câu thơ có gì khác nhau?

Như vậy, trong học tập việc tạo tình huống có vấn đề bằng bài tập phân tích rất quan trọng, giúp học sinh rèn luyện tốt các thao tác lập luận logic.

- Bài tập phản biện

Trong quá trình giải quyết tình huống có vấn đề chắc hẳn học sinh sẽ gặp phải những tình huống có nhiều ý kiến đối lập nhau, mâu thuẫn về quan điểm, bởi vậy qua dạng bài tập phản biện, học sinh có thể rèn luyện được kỹ năng lựa chọn phương án giải quyết, đồng thời thể hiện được tư duy logic của bản thân để phản biện lại những quan điểm sai lầm.

Trong dạy học theo hướng nêu vấn đề, phản biện là một thao tác tư duy cần thiết để kiểm chứng tri thức, là nền tảng để giải quyết vấn đề. Thông qua bài tập phản biện học sinh vừa phát triển tư duy lập luận vừa nâng cao năng lực giải quyết vấn đề thực tiễn. Dạng bài tập phản biện rất thích hợp với việc đề xuất tình huống có vấn đề trong dạy học PCNNNT, thường thể hiện ở một số vấn đề như: Phản biện nhận định thiếu căn cứ, phản biện nhận định so sánh khắp khiêng giữa vấn đề sử dụng ngôn ngữ và thực tiễn, phản biện ý kiến trái chiều, không phù hợp... Ví dụ: Có người cho rằng *“Ngôn ngữ nghệ thuật là ngôn ngữ chỉ dùng trong các tác phẩm nghệ thuật”*. Ý kiến của em như thế nào?

- Giáo viên hướng dẫn học sinh xác định tính mâu thuẫn của bài tập;
- Yêu cầu học sinh dựa vào mục chức năng ngôn ngữ nghệ thuật để trả lời, tuy nhiên phải khai thác sâu thêm phần phạm vi sử dụng của ngôn ngữ để phù hợp với câu hỏi đặt ra.
- Học sinh giải quyết tình huống, giáo viên cần lưu ý thêm: Nói “Ngôn ngữ nghệ thuật” chỉ dùng trong các tác phẩm nghệ thuật tức là phủ nhận lại việc sử dụng ngôn ngữ sinh hoạt hàng ngày làm chất liệu sáng tạo nên tác phẩm nghệ thuật.
- + “Ngôn ngữ nghệ thuật” thể hiện phạm vi sử dụng rộng (sử dụng trong lời nói hàng ngày và cả trong văn bản thuộc các phong cách ngôn ngữ khác).
- + “Ngôn ngữ nghệ thuật” mang chức năng thẩm mỹ, nhưng phải thể hiện được chức năng thông tin.

+ “Ngôn ngữ nghệ thuật” được tổ chức, sắp xếp, lựa chọn và tinh luyện từ ngôn ngữ thông thường và đạt được giá trị nghệ thuật, thẩm mỹ.

- Bài tập sáng tạo

Bài tập sáng tạo là dạng bài tập ứng dụng có yêu cầu cao nhất trong hệ thống bài tập xét về góc độ tư duy. Bài tập này chỉ vận dụng được khi học sinh đã thực sự nắm chắc kiến thức, kỹ năng và thực hành các thao tác linh hoạt, nhuần nhuyễn.

Trong hoạt động học tập tình huống có vấn đề bằng bài tập sáng tạo, yêu cầu học sinh huy động những kiến thức và kỹ năng đã học để vận dụng vào việc tạo lập một văn bản theo đúng PCNNNT và giải quyết những tình huống học tập hoàn toàn mới. Vì vậy, với dạng bài tập này, khả năng kích thích tư duy sáng tạo của học sinh cao hơn, rèn luyện năng lực giải quyết vấn đề thực tiễn cũng linh hoạt hơn. Ví dụ: *Hãy viết một đoạn văn bộc lộ cách nhìn của em về việc sử dụng mạng xã hội trên facebook như hiện nay thể hiện được nét đặc trưng của PCNNNT.*

Tạo tình huống học tập bằng bài tập sáng tạo trong quá trình dạy học, giáo viên cần chú ý đến từng đối tượng học sinh để có sự điều chỉnh, định hướng tạo hứng thú cho các em tham gia tích cực, đồng bộ.

3. KẾT LUẬN

Tạo tình huống có vấn đề bằng câu hỏi và bài tập trong dạy học bài PCNNNT ở Ngữ văn lớp 10 là một hoạt động dạy học có ý nghĩa thiết thực trong việc giáo dục kỹ năng sống, kỹ năng làm việc cho học sinh. Trước những yêu cầu và thách thức to lớn của sự phát triển xã hội như hiện nay, việc tổ chức dạy học bằng các tình huống có vấn đề bằng câu hỏi và bài tập giúp học sinh phát huy tư duy độc lập, kỹ năng sáng tạo, xử lý tình huống linh hoạt, từ đó hình thành ở học sinh “*năng lực giải quyết vấn đề*” [4] phù hợp với cuộc sống hiện đại không ngừng phát triển.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

- [1] Bộ Giáo dục và Đào tạo (2007), SGK Ngữ văn 10 - Cơ bản, tập hai, Nxb Giáo dục, Hà Nội.
- [2] Bộ Giáo dục và Đào tạo (2010), SGK Ngữ văn 10 - Nâng cao, tập hai, Nxb Giáo dục, Hà Nội.
- [3] Bộ Giáo dục và Đào tạo (2013), SGV Ngữ văn 10, tập 2, Nxb Giáo dục Việt Nam.
- [4] Bùi Mạnh Hùng (2014), “*Phác thảo chương trình Ngữ văn theo định hướng phát triển năng lực*”, Tạp chí Khoa học ĐHSP TPHCM, Số 56, tr.24.
- [5] Trần Hữu Phong, “*Chuyên đề bồi dưỡng thường xuyên chu kỳ 1997*”, Tài liệu lưu hành nội bộ Trường ĐHSP, Đại học Huế.
- [6] Bộ trưởng Phùng Xuân Nhạ (2016) “*Mục tiêu của giáo dục không phải là bằng cấp*”, <http://moet.gov.vn/ttbt/Pages/phan-bieu-cua-bo-truong.aspx?ItemID=3805>
- [7] Đỗ Quang Hưng (2009), “*Đặt câu hỏi theo mức độ tư duy Bloom*”, <http://www.dantri.com.vn>.

CREATING PROBLEMATIC SITUATIONS IN ARTISTIC LANGUAGE STYLE TEACHING IN LITERATURE 10

Abstract. *In the trend of innovative teaching methods oriented “learner capacity development”, - teaching method of raising questions plays an important role especially in the development of students’ critical thinking, the ability of positively strengthening the innovative learning activities . The content knowledge of artistic language style helps students develop logical thinking, ability to use personal language style-standard Vietnamese language. Thus, organizational learning through the creation of problematic situations (method có thể dùng thêm từ này) in the style of the language currently in the program Art Literature 10 can be seen as a solution to realizing the goal of "developing the capacity of students" .*

Keywords: *Art of teaching, student capacity, literature.*